

Protiv totalitarizma, za personalizam: misao Stjepana Tomislava Poglajena

Stjepan Tomislav Poglajen, *Kršćanski personalizam: Govori, članci, studije*, priredio Ivan Šestak, Biblioteka »Hrvatska katolička baština 20. stoljeća« 14 (Zagreb: Glas koncila, 2010), 383 pp.

Ovo je izdanje izbor iz objavljenih radova Stjepana Tomislava Poglajena (1906–1990), hrvatskog svećenika, publicista, sociologa, mislioca, borca protiv totalitarizama, koji je donedavno bio posve nepoznat hrvatskoj javnosti, a boravio je i djelovao izvan domovine od 1943. pa sve do smrti.

Knjiga započinje uvodnom studijom priređivača Ivana Šestaka u kojoj opisuje Poglajenov lik, život i djelovanje u sljedećim poglavljima: Velikan poznatiji u svijetu – Čovjek snažne osobnosti, prožete ignacijevskom duhovnošću – Izrazit kršćanski personalist – Protivnik svih totalitarizama – Lučonoša u teškim hrvatskim političkim prilikama prije Drugog svjetskog rata – Pobornik Katoličke akcije u Hrvatskoj i poštovatelj Ivana Merza – Zaključne misli.

Izbor Poglajenovih spisa priređivač je podijelio u tri skupine. U prvoj je 14 članaka pod naslovom »Duhovnost i domoljublje«, drugi blok »Antitotalitarni napisi« obuhvaća četiri članka, a na kraju je poveći spis »Socijalna misao« koji je nastao četrdesetih godina prošlog stoljeća i prvi je put objavljen 2006. godine.¹ U Dodatku se nalazi kronološki prikaz Poglajenova života, popis njegovih radova i literatura o njemu.²

Zagonetni život

Tko je bio Stjepan Poglajen, čime se bavio i po čemu je postao poznat? Potječe iz učiteljske obitelji u kojoj se rodio 1906. u Podgoraču kod Našica, a nakon osnovne i srednje škole ulazi 1922. u Družbu Isusovu. Nakon obavljenog novicijata u Ljubljani i završetka gimnazije u Travniku studira filozofiju u Valse-près-de-Puy u Francuskoj. Poslije studija filozofije od 1928. djeluje u isusovačkoj gimnaziji u Travniku kao odgajatelj i profesor, a od 1931. radi u uredništvu časopisa *Život* u Zagrebu kao pomoćnik urednika. Već se tih godina javlja člancima u časopisima. U razdoblju 1932–1936. studira teologiju na po-

¹ Poglajenov *Kršćanski personalizam* ima tri dijela: »Duhovnost i domoljublje«, pp. 51–198; »Antitotalitarni napisi«, pp. 201–237; »Socijalna misao«, pp. 241–366.

² Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 369–381.

znamenitom katoličkom sveučilištu u Louvainu u Belgiji. U to vrijeme, kao i prije za studija filozofije, pobliže upoznaje intelektualni krug francuskih katoličkih filozofa, mislilaca, književnika i vjersko-kulturnih djelatnika, a s nekima od njih i osobno prijateljuje.

U tom se krugu intelektualaca rađa filozofska misao, vrlo zapažena u razdoblju između dva svjetska rata, koja se zalagala za kršćanske vrednote u javnom, društvenom i kulturnom životu kao jedini ispravni put između tadašnjih prevladavajućih tendencija liberalnog kapitalizma i nadolazećih totalitarizama: komunizma, nacizma i fašizma. Među ostalima to su: Emmanuel Mounier, (1905–1950), glavni predstavnik kršćanskog personalizma, Jacques Maritain (1882–1973), filozof neotomističkog smjera i promicatelj cjelovitog humanizma, i belgijski kanonik Leon-Joseph Cardijn (1882–1967) koji je tih godina osnovao i vodio »Kršćansku radničku mladež« u okviru Katoličke akcije, poznatu pod nazivom »žosizam« (od JOC = *Jeunesse ouvrière chrétienne*), a djeluje pod načelom »vidi, prosudi, djeluj«. Pokret je već bio poznat i raširen po svijetu, a Poglajen ga je kasnije promicao i širio u svojem budućem radu.

Vrativši se u domovinu Poglajen od 1937. do 1941. djeluje u isusovačkoj rezidenciji u Palmotićevoj ulici u Zagrebu. Urednik je časopisa *Život*, sudjeluje u organizaciji Katoličke akcije za mladež i radnike, upravitelj je Marijinih kongregacija i profesor sociologije na isusovačkom studiju filozofije na Jordanovcu. Tada dolazi na glas osobito svojim uvodnicima u *Životu* u kojima kritizira nacizam i uopće totalitarne sustave kao opasne i pogibeljne za slobodu čovjeka i kršćanski nazor. Uz to je nekoliko mjeseci profesor sociologije i teologije na bogosloviji u Sarajevu, a u ljeto 1941. odlazi u Split jer je postajala opasnost da ga u Zagrebu uhapsi Gestapo zbog njegovih protunacističkih članaka u *Životu*. U Splitu nastavlja djelovati s mladeži u okviru katoličkih organizacija, a pojedinim skupinama potajno drži predavanja iz filozofije i drugih disciplina. Sâm kasnije svjedoči da je na poticaj mladih ljudi organizirao intelektualni pokret otpora ili tajno »katoličko sveučilište«. Okupljali su se po samostanima gdje im je držao predavanja:

»Mjesecima se ondje sastajalo oko pedeset mladića i djevojaka koji su zajedno studirali po šest do osam sati. Nismo učili ni o tehnikama tajne službe ni o proizvodnji bombi. Naše oružje protiv tiranije bili su spisi sv. Tome Akvinskoga, Dunsca Scota, Platona, Aristotela i sv. Augustina. Također smo proučavali ekonomiju i sociologiju. Čitali smo o patnjama naših crkvenih otaca iz vremena ranog kršćanstva.«³

³ Stjepan Tomislav Poglajen, *Božje podzemlje: Ispovijest o progonu vjere u komunizmu*, prevela Dubravka Rojc, pogovor Vladimir Horvat (Split: Verbum, 2006), p. 30.

Budući da je u propovijedima naglašavao potrebu nacionalnog i vjerskog pomirenja te otpor protiv totalitarnih režima, splitski prefekt protjerao ga je iz grada početkom 1943. Nekoliko mjeseci potajno boravi u Zagrebu, a u lipnju iste godine sporazumno izlazi iz Isusovačkog reda, uz pomoć slovačkog ambasadora dobiva putovnicu na majčino prezime Kolaković i s označenim zanimanjem »liječnik« putuje u Slovačku. (Kao svećenik je pripojen Splitskoj nadbiskupiji, što je izgleda ostao do smrti.) U toj zemlji, najprije kao pripadnik slovačkog pokreta otpora, a kasnije u redovima ruske Crvene armije, organizira i vodi podzemno kršćanstvo, potajne zajednice odraslih i mladih, koje su funkcionirale u tajnosti i međusobno povezane, kao nevidljiva »podzemna Crkva«. Nakratko s istim ciljem djeluje u Češkoj i Mađarskoj.

U svibnju 1945. odlazi u Moskvu jer je često od ruskih vojnika slušao o potajnim kršćanima u sovjetskim zemljama i sam ih susretao. Želio je upoznati tu nepoznatu stranu Rusije, a namjeravao je u Moskvi dospjeti do viših članova vlasti, a i samog Staljina, jer se nadao da bi mogao utjecati na eventualnu opću promjenu sustava. Vlakom putuje i po drugim dijelovima Rusije istražujući prisutnost vjere u narodu i pomažući koliko je mogao. Nisu poznati detalji o susretima s funkcionarima Sovjetskog Saveza, ali se nakon kratkog vremena preko Poljske vraća u Slovačku. U Pragu je početkom 1946. uhapšen »zbog neprijateljske djelatnosti«, a u ljeto iste godine, nakon što je proces protiv njega obustavljen, na intervenciju je zapadnih diplomata pušten na slobodu i početkom kolovoza u vlaku Crvenog križa s belgijskim povratnicima stiže u Bruxelles.

Razdoblje od 1946. posve je zastrto velom tajne o djelatnosti i boravku Stjepana Poglajena. Samo je nekoliko detalja poznato o njemu. Godine 1948. boravi u Kini i pod imenom profesor Yoris drži predavanja i konferencije o analizi komunizma. Nakon toga boravi na Filipinima, u Indiji osniva pilot farme da pomogne siromašnom stanovništvu. Neko vrijeme je u SAD-u, gdje na poticaj biskupa Fultona Sheena novinarka Gretta Palmer po njegovu pripovijedanju objavljuje 1949. knjigu *God's underground* o njegovu djelovanju u Slovačkoj i Rusiji, i to pod pseudonimom »Father George«.⁴ Kasnijih desetljeća izgleda da je najviše boravio u Parizu. Za vrijeme Drugog vatikanskog koncila pojavljivao se u Rimu, dijelio letke, pisao prijedloge i sugestije, tražeći od Sabora osudu masona i komunizma. Kako je desetljećima živio konspirativno i stalno mijenjao mjesto boravka, tako je i umro nepoznatog datuma 1990. u Parizu i pokopan na nepoznatom mjestu (u nekom samostanu).

⁴ *God's underground*, by Father George as told to Gretta Palmer (New York: Appleton-Century-Crofts, 1949).

Poglajenova djela: predratni članci i poslijeratni rukopis

Što je i o čemu Poglajen pisao i objavljivao? U njegovoj bibliografiji u ovom izdanju priređivač navodi najprije dvije knjige objavljene 2006. godine. To su *Božje podzemlje*, hrvatski prijevod već prije spomenutog djela njegovih uspomena iz Slovačke, i prvo izdanje njegovog socijalnog spisa, nastalog sredinom 20. stoljeća, pod naslovom *Temeljni obrisi ljudskog poretka*.⁵

Zatim slijedi popis njegovih članaka objavljivanih od 1929. do 1941. godine, ukupno 68 jedinica, u trima časopisima: *Glasniku Presvetog Srca Isusova i Marijina* (isusovačkom vjerskom časopisu za puk, koji izlazi i danas), *Križu* (glasilu Križarske organizacije) i *Životu* (isusovačkom akademskom časopisu, koji izlazi i danas, ali pod naslovom *Obnovljeni život*). U *Glasniku* je objavio 17 članaka (1931–1937), od kojih je šest protiv komunizma, osobito o raznim aspektima života i prilika u SSSR-u, a ostatak su duhovnog karaktera, o duhovnim zvanjima, Katoličkoj akciji i pojedinim pobožnostima. U *Križu* je objavio godine 1931. tri članka o komunizmu i ateizmu. Od 48 napisa u *Životu* deset ih je također protiv komunizma, njih petnaest su recenzije uglavnom francuskih knjiga o komunizmu, sjedinjenju kršćanskih crkava i drugim aktualnim tadašnjim temama. Petnaestak članaka duhovnog su i rodoljubnog sadržaja, i to najviše o Katoličkoj akciji i posvećenih osobama povezanim s crkvenim prilikama toga vremena: Ivanu Merzu, zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru i papi Piju XI. Kao urednik Poglajen se u razdoblju 1937–1939. u uvodnicima časopisa najmanje pet puta javlja tekstovima kojima komentira nacističku ideologiju i širenje Hitlerove politike. Tih je godina često objavljivao pod pseudonimima Catholicus, Croata, Viator i Miroslav.

Još mali osvrt na literaturu o Poglajenu na kraju knjige, koja pokazuje kada se i koliko dosad o njemu pisalo. Budući da je bio ne samo nepoznat nego i zabranjena tema u doba komunizma, kod nas su na njega počeli upozoravati u novinama i časopisima tek 1990. godine, uglavnom oni koji su ga slušali u mladosti u Zagrebu ili Splitu, a osječki časopis *Književna revija* objavio je 1997–1998. u nekoliko nastavaka hrvatski prijevod Poglajenove slovačke biografije *Profesor Kolaković* Vaclava Vaška. Više napisa o njemu izlazi 2006, prigodom 100. godišnjice njegovog rođenja (uz ona dva izdanja koja sam prije spomenuo), kada je i organiziran međunarodni znanstveni simpozij, čiji su radovi 2007. objavljeni u zborniku.⁶ Veliki dio predavanja i radova u tom zborniku svjedočanstva su ljudi koji su ga poznavali, a u zbornik je uvrštena i biografija

⁵ Stjepan Tomislav Poglajen, *Temeljni obrisi ljudskog poretka* (Zagreb: Dora Krupićeva, 2006).

⁶ Ivan Šestak (ur.), *Stjepan Tomislav Poglajen alias profesor Kolaković (1906-1990): Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 28. rujna 2006. povodom stote obljetnice rođenja S. T. Poglajena* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2007).

»Stjepan Poglajen alias Tomislav Kolaković – evangelizator Slovačke« *iz pera Lazara Ivana Krmpotića.*

Članci o duhovnim vrijednostima

U prvom bloku Poglajenovih članaka pod naslovom »Duhovnost i domoljublje« priređivač donosi najprije dva članka iz *Glasnika* duhovnog sadržaja, a istog su karaktera četiri korizmene konferencije koje je Poglajen držao 1938. na zagrebačkoj Radio-stanici, a potom su bile objavljene u *Životu*. Uz prigodni članak za jubilej Isusovačkog reda (1940) vrlo je zanimljiva »Uredba 'Obitelji'«, zapravo neka vrst oporuke koju je Poglajen diktirao svojim suradnicima u Košicama u noći između 4. i 5. svibnja 1945, prije polaska u Moskvu, a potpisao se konspirativnim imenom »Vlado«. Tu Poglajen donosi konkretne upute za duhovni, intelektualni, reflektivno-meditativni život, poticaje za organizaciju, međusobno povezivanje i konkretne zadatke za sljedeću godinu dana. O programu tih podzemnih obitelji govori na samom početku oporuke:

»Uvijek i svugdje težište stavljati na unutarnji – duhovni život. Ide se ustvari za tim da ostvarimo duboku unutarnju revoluciju svijeta; zato moramo odstraniti glavni uzrok kriza moderne civilizacije, koje su stvorile čovjeka bez unutarnjih dimenzija. Taj čovjek ostaje na površini svih problema, sam je bez dubine, i zato nema unutrašnji odnos prema dubini problema. Stoga ih nužno rješava samo površno, polovično, zapravo, nikako ih ne rješava. Odatle odsutnost hijerarhije vrijednosti, kaos i kriza. Zato je duhovni život naša prva i najvažnija dužnost, najveća odgovornost nas kršćana <...>«⁷

Sljedećih pet članaka posvećeno je aktualnim vjerskim pitanjima predratnog razdoblja u Hrvatskoj, od kojih je najvažniji i najzanimljiviji opširni programski članak o Katoličkoj akciji »U znaku Katoličke akcije«, koji je objavio 1935. u *Životu*, u vrijeme kada je još studirao teologiju u Belgiji.⁸ Zanimljiva je bila napomena uredništva na početku tada izašlog članka da ga iznimno objavljuje u cijelosti, unatoč njegovoj veličini, jer se radi o aktualnom i važnom predmetu, te da će ga tiskati kao zasebnu brošuru ako bude potrebno. U njemu Poglajen donosi pravi vodič i iscrpno objašnjenje te organizacije ili pokreta, tj. »sudioništva lajikata u hijerarhijskom apostolatu Crkve«, koji je njihov cilj, kako moraju biti organizirane, kako djelovati i čime se baviti.

U taj su blok uvršteni i članci povodom smrti pape Pija XI, zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera i desete godišnjice smrti bl. Ivana Merza, te uz proslavu 13. obljetnice hrvatskog kraljevstva 1941. godine.

⁷ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 98–99.

⁸ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 109–167.

Članci protiv nacizma

Drugi, najkraći blok pod naslovom »Antitotalitarni napisi« obuhvaća četiri članka protiv nacizma, koja su u Životu objavljena između 1937. i 1939. godine. Poglajen kronološki komentira političke događaje povezane s Hitlerovom osvajačkom politikom i drugim prilikama u nacističkoj Njemačkoj, od aneksije Austrije do pakta Hitler-Staljin. U njima mladi urednik hrabro razotkriva različite mračne elemente tog totalitarnog sustava, proročki nagoviješta Hitlerovo osvajanje europskih zemalja i opominje na sve opasnosti nacističkog sustava i politike. U članku »Opasne ekvivokacije« (1938) oštro se obara na simpatizere nacizma među hrvatskim katolicima:

»Mislimo tu na onu psihozu, koja se zavukla i u neke katoličke duše, koja u nacizmu neku vrst mesijanizma gleda. Neshvatljivo je to, tragično je to, ali je tako. Razlozi? Mnogi i razni, no najosnovniji kao uvijek u sličnim dubokim simpatijama – nutarnja intimna srodnost, connaturalnost. Oni vjeruju nacizmu, kad se grlato predstavlja kao *'brana' protiv komunizma*. Oni su uz nacističku *'antikominternu'*, jer su protiv komunističke *'kominterne'*, a zaboravljaju, da se i antikointerna i kominterna konačno svode na isti nazivnik: boljševizam tj. transponiranje transcendentnoga, apsolutnoga u skućeni, uski, infrajudski okvir ekonomskoga, bijološkoga, klase, rase. Taj novi absolutum je i norma moralnosti i norma istine: i nacizmu i komunizmu. Obojici je sve *'dopušteno'*, *'pravno'*, *'moralno'*, *'dobro'*, *'istinito'*, što odgovara rasnoj odnosno nacističkoj, klasnoj odnosno komunističkoj diktaturi.«⁹

Prigodom sklapanja pakta između Hitlera i Staljina Poglajen u članku pod naslovom »I nastala je noć...« (1939) opisuje mračnu sliku budućnosti koja očekuje europske narode nakon tog pakta:

»Možda za druge države i nije od tako velike važnosti jesu li vrhovni predstavnici religiozni ljudi ili nisu – u totalitarnim državama svakako je to od velike važnosti. Nažalost moramo priznati, da je Staljin upravo unio svoje ime u *'Zlatnu knjigu' bezbožnika*, a Adolf Hitler, ono što je za njega najviše biće, formulira kao *'trajna substancija naroda'*. Shvati li se riječ *'Bog'* u tradicionalnom smislu, tada su obojica bezbožnici. Zemlja, kojom upravljaju neće poznavati drugih bogova, osim Staljina i Hitlera. Bit će zemlja bezbožna kao i ti njeni bogovi. U tim zemljama dosljedno će se ugušiti sve, što čini sadržaj *Vesele Vijesti – Evanđelje*. U obim zemljama ima se isto mišljenje o ljudima. Slobodna ličnost žrtvuje se za kolektiv. Taj kolektiv, disciplinovan i upravlján po određenom planu, jest prava inkarnacija čovječje naravi. On pojedincu daje eksistenciju i cilj života. Posvemašnje uvrštenje u kolektiv je imperativ izvana, a istodobno i iznutra. Slobodni su jedino oni, koji postaju robovi ovih imperativa, a izgube svaku ličnu volju. Postoje još samo željezni zakoni i željezni okovi, dok ljubavi i milosti nema više mjesta.

⁹ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 216–217.

Iščezele su blažene pjesme, koje su svojim čarom ispunjavale katedrale kršćanskih vremena, ne čuju se više uzdasi izmorenih ljudi, pa novi gospodari svijeta mogu biti sretni, dok na hiljade njihovih žrtava krvari. Neprijatelji Boga, koji su do sada stanovali u dvije različite kuće, porušili su zid, koji ih je dijelio. Ili bolje, taj zid se sam srušio, jer je postao suvišnim.«

»Tako se može katoličke zemlje zaviti u maglu, da im se ulije strah pred boljševizmom, koji pali crkve i samostane, a boljševičke zemlje može se osvojiti time da se nastupi protiv kršćanstva i kapitalizma. Sve pako stupa u službu kukastog križa produženog u srp i čekić.«

»Dobro je da ovaj pakt nužno sili, da se razluče duhovi. I kad bi sad došlo do proširenja rata, na jednoj bi strani ipak stajali samo oni ljudi, koji zaista žele slobodu, pravednost i konačno mir na moralnim osnovama. No bilo kako bilo onome, koji upravlja pogled na posljednja velika pitanja svjetske povijesti, u prvi čas će oči biti zaslijepljene od tame, koja je ovila ogromnu prikazu noći, a koja se sad obara na Boga i Krista, na Crkvu i kršćansku kulturu, na svaku uređenu ljudsku civilizaciju i sve što je ljudski plemenito, veliko i lijepo. Zato se karakteristika ovog doživljaja može dati sa ovo malo riječi: I nastala je noć...«¹⁰

Šteta je samo što u ovom izboru Poglajenovih radova nema (osim donekle u članku koji sam upravo spomenuo) ni jednog od brojnih njegovih članaka, studija i osvrtâ na komunizam i SSSR, o čemu je iz različitog aspekta (totalitarni sustav, bezboštvo, progon vjere, prava radnika, sloboda, školstvo, prosvjeta i kultura itd.) objavljivao u sva tri spomenuta časopisa i često držao predavanja u raznim gradovima. Pogotovo što je ostatak života posvetio borbi protiv tog totalitarnog sustava. Ovako se iz samog izbora njegovih spisa u ovom izdanju može dobiti dojam da je Poglajenova borba protiv totalitarizma bila usmjerena samo protiv nacizma i fašizma.

Poglajenova socijalna filozofija: čovjek, država i međunarodni poredak

Najveći je prilog u ovom izdanju Poglajenov spis o društveno-političkom uređenju države, koji je priređivač naslovio »Socijalna misao«, dok je pravi naslov spisa »Temeljni obrisi ljudskog poretka«.¹¹ Tekst je preuzet iz prvog izdanja 2006. godine koji je priredio i objavio Branimir Donat. Priređivač posebno ne obrađuje pitanje o tome kada je i kojom je prilikom spis točno nastao, što se vjerojatno ne zna; samo u jednoj bilješci uvoda napominje da je u inozemstvu bio poznat u rukopisu i da je nastao »prije šest desetljeća«.¹² I iz

¹⁰ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 233–237.

¹¹ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, »Socijalna misao«, pp. 239–366.

¹² Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 19, bilj. 15, s uputnicom na izdanje *Temeljni obrisi ljudskog poretka* iz 2006.

samoga teksta može se zaključiti da je nastao oko 1946. godine, na što ćemo upozoriti kasnije u jednom citatu.

Vidjeli smo da je Poglajen još za vrijeme studija u Francuskoj i Belgiji upoznao francusku kršćansku filozofsku i socijalnu misao tadašnje glasovite generacije katoličkih intelektualaca, mislioca i filozofa, kao i djelovanje Katoličkog pokreta i Katoličke akcije, a osobito njezin belgijski ogranak – Kršćansku radničku mladež (pokret žosizma). Na njihovim idejama i inspiracijama temeljio je svoju djelatnost u Hrvatskoj, kasnije u Slovačkoj i u drugim dijelovima svijeta poslije Drugoga svjetskoga rata – pisanom riječju, propovijedima, predavanjima i praktičko-organizacijskim akcijama. Poznato je da je filozofska misao francuskih katoličkih intelektualaca bila upravo traženje srednjeg puta između totalitarizama i liberalnog kapitalizma. Uz to je četrdesetih godina predavao sociologiju u Zagrebu i Sarajevu. Zato je taj njegov socijalni spis sažetak i zaokruženi pregled njegove vizije društvenog uređenja.

Na samom početku Poglajen naglašava što je glavni cilj svakog zdravog poretka:

»Budući da je poredak radi čovjeka, jer je čovjek njegova središnja konkretna stvarnost i smisaonost, to je prvi preduvjet svakog zdravog poretka da bude ljudski, tj. da uzdrži, uskladi i što više usavrši sve ono, što čini čovjeka čovjekom, sve njegove bitne integralne dijelove, povezane u jednu nedjeljivu cjelinu. Koji god stoga sistem podcjenjuje ili pače niječe bilo koji integralni dio čovjeka, bilo čak čovjeka kao samostalno i u sebi svrsno jedinstvo, taj sistem uopće ne dolazi u obzir za ozbiljnu izgradnju čovječanstva.«¹³

Spis je podijeljen na četiri poglavlja: o čovjeku, ekonomiji, državi i međunarodnom organskom poretku, a na kraju su napomene s dodacima o pojedinim pitanjima. U prvom poglavlju pod naslovom »Što je čovjek i njegova integralna narav?« Poglajen obrađuje pojedine dijelove čovjekove naravi (biološko-fiziološki, emocionalno-čuvstveni, duhovni) i na koji način društveni poredak mora voditi brigu o pojedinim čovjekovim stvarnostima:

»Prema tome svaki poredak, koji bilo niječe, bilo iskrivljuje, ili teoretski ili praktički ne vodi računa o kojem god dijelu te integralne čovjekove naravi ne može biti ljudski <...> Stoga svaki društveni poredak, da bude uistinu ljudski, mora svakome čovjeku kao nosiocu ljudske osobe zajamčiti skladne organsko hijerarhijsko uzdržavanje, razvoj, izgradnju i usavršavanje biološko-fiziološke, emocionalne i duhovne njegove stvarnosti s obzirom na njene umne i voljne sposobnosti kao i s obzirom na najnutarniju srž i bit te duhovne, uopće specifične ljudske stvarnosti, na njenu bivstvenu upućenost i usmjerenost na Transcendentno, na Neizmijerno. Bez tog obaziranja na cjelovitu integralnu čovjekovu narav,

¹³ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 241.

bez tog stvarnog omogućenja izgradnje cjelovitog čovjeka, za svakog čovjeka, svaki društveni poredak ostaje ne samo krnji, i ne samo ispod razine ljudskog, nego postaje – protuljudski, jer zahvaćajući djelomičnog čovjeka, nužno koči i tiranizira cjelovitog čovjeka.«¹⁴

U drugom poglavlju Poglajen zauzima stavove o gospodarstvu i već na početku naglašava da je glavna zabluda i uzrok ekonomskih kriza u tome što ona nije u službi čovjeka, što nije ljudska:

»Iskrenut je red vrijednosti i nije ekonomija radi čovjeka, nego je čovjek radi ekonomije.«¹⁵

Poglajen najprije govori o posjedu, njegovoj svrsi, granicama, osobito o granicama prema dolje (kulturni i obiteljski minimum), o općeljudskom mjerilu posjeda; zatim o novcu i baštini. Jedino ispravno gospodarsko uređenje Poglajen naziva »organsko ustrojstvo ekonomije« i sažima ga ovako:

»U normalnom ljudskom poretku, gdje jest i mora da bude središnja stvarnost čovjek, mora da postoji s obzirom na proizvodnju sljedeća hijerarhija vrijednosti, čovjek, njegove ekonomske potrebe, radi ovih ekonomskih proizvodnja, radi ove novac-kapital, kao sredstvo proizvodnje.«¹⁶

Nasuprot tome, u »neljudskom suvremenom kapitalističkom poretku« ta je hijerarhija vrijednosti posve obrnuta:

»Prva svrha (je) novac, dobit – da dobijem novaca, proizvodim da mogu proizvoditi, stvaram reklamom umjetno ekonomske potrebe, da dobijem što više, konkurencijom istiskujem i gazim suparnike, a sad istom dolazi u obzir čovjek i to kao sredstvo potrošnje, kao sredstvo proizvodnje i konačno kao sredstvo dobiti.«¹⁷

Potom Poglajen izlaže o organskom povezivanju tvornica među sobom i s ostalom proizvodnjom, a to povezivanje on zamišlja pomoću organiziranih saveza i podsaveza, koji slobodno izabiru vijeća itd. Zasebno još raspravlja o vrstama vlasništva: privatno, kolektivno i osobno organsko vlasništvo.

Govoreći o državi najprije ukratko spominje iskrivljene teorije i koncepcije o državi i napominje da nijedna od njih ne odgovara stvarnosti:

»Državna vlast ima točno određenu svrhu, koja joj iznutra, organski zacrtava sva njena prava, ali i sve njene obaveze. Slijedi to iz samog postanka i naravi

¹⁴ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 260–262.

¹⁵ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 264.

¹⁶ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 278.

¹⁷ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 278.

države. Ona nije nastala kao apstraktna tvorevina odozdo, nego kao organska potreba već prije nje postojećih osoba, obitelji i raznih naravnih udruženja, naročito staleških i ekonomskih.«¹⁸

Objašnjava potom odnose među glavnim čimbenicima države: čovjek – obitelj – udruženja te ističe opće dobro kao glavnu svrhu države. A država očituje tu svoju brigu za opće dobro u pozitivnom (osigurati mir i blagostanje) i negativnom smislu (spriječiti nepravde).

Nakon toga Poglajen piše o nadzoru državne uprave i njezinih odredbi od strane građana, tj. pojedinca, obitelji i udruženja:

»Radi toga moramo u pravednom ljudskom poretku ustrojiti mogućnost i za obitelj i za socijalno-ekonomska, te kulturna i vjerska udruženja, da sudjeluju u nadziranju vlasti, u brizi i odgovornosti za opće dobro.«¹⁹

Zatim opisuje narav i funkcioniranje pojedinih predstavništava, ljudske osobe kao takve, obiteljskog predstavništva, staleško-ekonomskog te kulturno-vjerskog predstavništva. Niža će se predstavništva (općinska, kotarska) sastajati češće, a zajednička, državna dva puta u godini na jedno osam ili deset dana.

U zadnjem poglavlju riječ je o potrebi i naravi međunarodnog organskog poretka o kojemu Poglajen uz kritički osvrt iznosi najprije svoju viziju svjetskog mira:

»Zadnja dva svjetska rata, onaj iz 1918. godine i *ovaj tek prošli* (istaknuo MK), na površni pogled negacija su međunarodnog poretka, a u stvarnosti u najunutarnijoj svojoj biti, u sebi i u svojim posljedicama oni su krvava doduše no stvarna nostalgija ljudskog roda za organski povezanim i svjesno organiziranim međunarodnim svjetskim jedinstvom. Izraz su one duboke težnje, da se i na socijalni, vidljivi, svjesni način ljudski rod očituje unatoč svim svojim klimatskim, jezičnim, raznim historijskim varijantama ipak kao dubinski jedna organska stvarnost, jedna obitelj izašla iz jednog Adama, obnovljena i pobožanstvena u novom Adamu – Kristu, u kojemu na koncu punine vremena ima da postigne, a sada u bolnim trudovima neprestanog rađanja postepeno ostvaruje potpuno jedinstvo bez nivelacije, organsku povezanost u različitosti, gdje ne će biti 'niti Židova, niti Grka, niti Rimljana, niti slobodnog, niti roba, niti ženskog, niti muškog, gdje će biti svi jedno u Kristu Isusu' (sv. Pavao).«²⁰

Istina, osnovano je 1918. u Ženevi Društvo Naroda, kao izraz te težnje, ali je potpuno neuspjelo jer je ustrojeno na krivim osnovama i lošim pretpostav-

¹⁸ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 293.

¹⁹ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 302.

²⁰ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 312–313.

kama, uz to u potpuno nezdravoj atmosferi. Bio je to neuspjeli pokušaj jer je bio neorganski i nehijerarhijski:

»Počelo se odozgo i izgradio se veličanstveni krov, a da još pojedini dijelovi ni temelja ni zidova nisu bili ni najprimitivnije izrađeni, ni međusobno usklađeni.«²¹

U taj savez nisu bili uključeni najjači dijelovi svijeta (SAD, SSSR) i bio je ustvari uspostava poslijeratne francusko-engleske politike i njihovih ekonomskih probitaka. Prema Poglajenu treba početi odozdo – organskim povezivanjem najbližih zemalja i skupina zemalja (npr. skandinavske, balkanske, srednjoeuropske zemlje itd.), tako da se mnogi problemi mogu rješavati u podređenim forumima i da se središnji forum ne zatrpava svim mogućim pojedinostima. Ti krajevni forumi bit će podijeljeni u politički, ekonomski, kulturno-socijalni i sudski arbitražni forum, a posebno treba biti kontrolirano školstvo i prosvjeta na tom istom krajevnom nivou:

»Badava naime govoriti o miru među narodima, ako školstvo i uopće prosvjetni život pojedinih naroda od sveučilišta do pučkih škola ostaje hermetički zatvoreni kotao, u kojemu će narodni egoizam neprestano podgrijavati neznanje i mržnju na druge narode. To prije ili kasnije mora dovesti do ratne eksplozije. Uz materijalno razoružanje nužno je i još važnije razoružanje duhova po spoznatoj objektivnoj istini i o ostalim narodima, po svjesno izgrađivanoj ljubavi prema drugim narodima.«²²

Na višoj razini, uz te krajevne saveze, postojao bi i kontinentalni savez (europski, afrički itd.), koji bi uz postojeće forume imao i izvršni forum. A ti bi se savezi organski udruživali preko svojih predstavništva u »Opći Svjetski Savez, koji je središnji organ cjelokupnog ljudskog roda i stjecište svih međunarodnih odnošaja«.²³ Uza spomenute forume imao bi i forum za međunarodno i međukontinentalno iseljavanje i useljavanje, za međunarodnu raspodjelu sirovina i zemaljske površine. Taj zadnji forum trebao bi rješavati dotadašnja tzv. »kolonijalna pitanja«, sprečavao bi mogućnosti hegemonije jednog naroda nad drugim i omogućavao bi stvaranje novog tipa kulture novih doseljenika u druge zemlje.

Na kraju je Poglajen dodao napomene s dodacima o ekonomiji, školstvu i prosvjeti, urbanizmu i obitelji. U njima se zalaže za pravednu raspodjelu zemljišta, za reorganizaciju i reformu školstva (predlaže studij filozofije kao obavezni preduvjet za sva druga zvanja i zanimanja, te da školstvo svih kategorija mora biti na raspolaganju svima), za ograničenje rasta velegradova, a u refleksijama

²¹ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 313.

²² Poglajen, *Kršćanski personalizam*, pp. 315–316.

²³ Poglajen, *Kršćanski personalizam*, p. 319.

o braku i obitelji donosi opširna tumačenja biološkog, socijalnog i duhovno-religioznog aspekta braka i obitelji prema kršćanskom shvaćanju i tradiciji.

Poglajenova socijalna filozofija posve je na tragu »cjelovitog humanizma«, »kršćanske demokracije« i »novog kršćanskog svijeta« francuskog filozofa Jacquesa Maritaina, filozofskih i socijalnih koncepcija personalizma Emmanuela Mouniera i uopće kršćanske vizije svijeta i društva francuskih katoličkih filozofa 20. stoljeća. Uz to Poglajen u svom spisu donosi mnoštvo originalnih ideja, prijedloga i koncepcija o naravi, sustavu i funkcioniranju društvenog poretka. To su, među ostalim, njegov naglasak na ulozi obitelji i organskih zajednica u društvu, zatim na posredništvu, forumima i sličnim institucijama države, na hijerarhijskoj strukturi međunarodne zajednice i pravednoj raspodjeli dobara u međunarodnim odnosima, na potrebi školstva i prosvjete te prijateljskih odnosa među narodima itd. Mnoge se njegove zamisli danas u vremenskom odmaku čine sretnijim i pravednijim od onih poznatih i ostvarenih do danas, a, uostalom, nije nam poznato jesu li i koliko su one bile utjecajne u zapadnim političkim i socijalnim procesima.

U većem dijelu Poglajenovih spisa sabranih u ovom zborniku očituje se njegova filozofska misao o slobodi, ljudskoj pravdi i pravednom poretku te kršćanskim vrednotama, kojom se suprotstavljao totalitarnim sustavima sredinom 20. stoljeća. Tu je misao pokušavao provesti u djelo riječju, perom i organizacijskim akcijama te tražio nove putove socijalnim prijedlozima i idejama za pravednije i slobodnije društvo i društveni poredak. Zbog toga je korisno i dragocjeno ovo izdanje radova premalo poznatog i istraživanog mislioca Stjepana Poglajena, koje je ne samo svjedočanstvo jednog minulog vremena nego i inspiracija u traženju novih putova i ideja za bolju budućnost čovječanstva.

Mijo Korade